***Cristina* HERMEZIU**
doctor, cercetător invitat,
Université Paris II Panthéon Assas, Paris

TOPICA, O ARTĂ A REZISTENȚEI ÎN ROMANUL *GRĂDINA DE STICLĂ*

Funcția poetică a limbajului – responsabilă cu structurarea lumii de sensuri – nu e niciodată independentă de funcția expresivă, care ordonează expresia conținutului. Dacă sintaxa e o facultate a sufletului (Paul Valéry), în „Grădina de sticlă" topica e o artă a rezistenței. Oricât de tăioasă şi dură, reordonată sintactic, ordinea lumii are parte de o absolvire, de o izbăvire estetică.

Cuvinte-cheie: topică, axă paradigmatică, axă sintagmatică, identitate în (re)construcție, familie.

In a literary text, the poetic function of language to organise and validate messages – responsible for giving structure to the world of meanings – is never independent from the emotional function; it is an expressive reflex, in other words it guides the expression of the content. If 'syntax is a faculty of the soul' (Paul Valéry), then the structure of "Grădina de sticlă" is the art of resistance. No matter how sharp and tough the phrases, when rearranged syntactically, the order of things finds an aesthetic resolution and absolution.

Key-words: topicality, paradigmatic axis, sintagmatic axis, identity in (re)construction, family.

În *Grădina de sticlă*, (Cartier, 2018) Tatiana Țîbuleac scrie o poveste despre o fetiță sticlăreasă. Luată de la orfelinat de o rusoaică, Lastocika adună sticle şi le spală de toate spurcăciunile într-o curte a miracolelor din Chişinăul anilor 1980, unde rusa şi română îşi dispută cele mai amarnice poveşti de viață. Cele două idiomuri îşi dispută de fapt istoria conflictuală a vecinătății lor sub tensiune, cele două limbi îşi încrucişează, în roman, cuvintele şi sintaxa, încercând să-şi reaproprieze lumea, o lume sărită de pe fix, dură şi stranie, orfană. În ce mod autoarea rezolvă stilistic acest conflict, cu alte cuvinte care e matricea stilistică a lumii de sensuri din *Grădina de sticlă* ?

„ *În acele veri lungi şi calde în care orăşenii plecau în concedii adevărate, doar curtea noastră rămânea mereu plină.* Наш остров - *am numit-o noi şi ne-am întrebat, nu o dată, în urma cărui naufragiu ajunseserăm acolo claie peste grămadă? Moldoveni, ucraineni, evrei, ruşi. Militari deconspirați. Femei de treabă şi singure. Bărbați în putere, dar pe care nu-i voia nimeni. Mai eram şi eu. Un copil speriat şi singur, care, la fel ca păsările, a început să-şi clădească cuib din murdărie şi resturi. „Lastocika" îmi spuneau toți şi nu era cuțit pe lume care să dezlipească de mine acest nume*." [1, p. 48]

Romanul e o colecție alertă de scurte episoade care detaliază şi hrănesc o comedie umană ataşantă, de cartier, unde fiecare personaj are caracter şi fiecare individ e surprins într-o mişcare sufletească definitorie, ca-ntr-un tablou de Breugel: umanitatea întreagă e individuală, precisă şi irepetabilă, restituită într-

un gest banal şi fluid, care durează o clipă în ordinea timpului uman, adică o veşnicie, în supratimpul artei. Pavlik, „*cel care nu se juca, doar sta*”, „*cu rădăcina ochiului uscată*”, Polcovnicul „*înalt şi bun*”, fostul soldat Zahar Antonovici, „*fără stânga, fără dreptul, cu buzunarul plin de bomboane, cu gura plină de poveşti*”, (pentru că „*O poveste – chiar şi cea mai scurtă, chiar şi cea mai tristă – are mereu grijă să facă dreptate*.”, p. 21), frumoasa Katiuşa, „*o poveste într-o haină de blană, un măr de aur*”, Şurocika etc. Toate personajele devin familia Lastocikăi după ce o rusoaică, Tamara Pavlovna, o cumpără de la orfelinat, ca mână de lucru suplimentară la adunat sticle. Mama de împrumut o creşte, o exploatează, o învață rusa – „limba omenească”, şi o trimite cu ciudă la şcoala moldovenească – „a plevei”, înduplecată de vecina evreică Bella Isaakovna, care văzuse că în sufletul fetiței sclipea, ca un ciob prețios de sticlă colorată, dorul pentru un tărâm fermecat, Bucureştiul. Impure, ezitante în dubla lor intersecție, axele paradigmatică şi sintagmatică, cele care susțin funcționarea oricărei limbi, repun lumea pe picioare în ochii şi în sufletul unei fetițe moldovence care, lepădată de părinți, primeşte odată cu mama de împrumut reificarea lumii, pe ruseşte. „Grădina de sticlă” e un puzzle de istorii de viață din Chişinăul anilor 80-90, cu acest desen în filigran, despre modul cum se organizează rezistența la impunerea, cu forța, a identității în (re)construcție.

Bildungsroman emoționant, povestea Lastocikăi împleteşte mai multe teme-matrioşti, căutarea identității, construcția feminității şi tema maternă, cu o răvăşitoare orchestrare a (re)sentimentelor în jurul cuplului iubire-ură. Există o incontestabilă dimensiune politică în „Grădina de sticlă”, care se grefează pe tema identității: când familia e un întreg cartier mitic şi pitoresc din Chişinău, rivalitățile pasionale sau refulate între mediul rusesc şi cel românesc țin cotidianul şi viețile sub tensiune. Subtilă, tensiunea infuzează inclusiv stilistic, prin provocările la nivel de vocabular (axa paradigmatică) şi, cum vom vedea, la nivel de topică (axa sintagmatică) [2].

Într-un text literar, funcția poetică a limbajului, de organizare şi autovizare a mesajului – responsabilă cu structurarea lumii de sensuri – nu e niciodată independentă de funcția emotivă şi e un reflex „expresiv”, adică orientează expresia conținutului [3,4]. Potențarea e reciprocă, lumea de sensuri se susține prin izotopii la nivel lingvistic şi stilistic. [5,6,7] Fetița moldoveancă luată de la orfelinat de o rusoaică povesteşte în română cum a aflat ea ce e lumea (ce e o mamă, cum e să ai haine noi, cum e să ai mâini opărite de la spălat sticle, cum e să râdă copiii de tine etc.) învățând, în acelaşi timp, obligatoriu, ruseşte. Firesc, romanul e presărat, când şi când, cu sintagme ruseşti, cu respectul grafiei chirilice, uneori restituite şi în grafie latină, iar contrastul între cele două e grafic violent, susținând vizual, la nivelul lecturii, sugestia exersării cotidiene a unei forme de schizofrenie, lingvistică, psihologică şi culturală. Fără să fie abundente, există câteva regionalisme sau câțiva termeni rari, („hrinci”, „turbăciune”, pastilă „dulcie”) precum şi unele expresii dialectale („După poezie, Natașa a primit cărți noi, iar învățătoarea a

exclamat: **Ce de bravo e fetița!**"; „Eu nu câştigasem niciodată nicio bucăţică de **ceva bun**"; „Era mult **frumos** în jur, mă simțeam ca într-un desen." – sublinierea noastră) care dau corp concret şi contur poetic limbii române vorbite dincolo de Prut. Făcând să se ciocnească în viața unei fetițe cele două idiomuri, româna şi rusa, Tatiana Țîbuleac reuşeşte această incarnare foarte plastică a identității limbii: pe pagina ei de literatură curge o miere uşor amară şi se rostogolesc bolovani de râu. O siluire – o scenă de viol sub un mesteacăn - şi o îndrăgostire năprasnică şi fără speranță de profesorul de română sunt limitele radicale ale unei schizofrenii istorice trăită cotidian.

Ca nucleu narativ, „Grădina de sticlă", (la fel ca primul roman al Tatianei Țîbuleac - „Vara în care mama a avut ochii verzi" [8]) - se epuizează în câteva fraze diegetice. Pe o axă asumat dramatică, dar clară, fără complicații stufoase de intrigă, autoarea brodează, tablou după tablou, tuşă după tuşă, universul cotidian şi imaginarul unui personaj fascinant, prea încercat de viață. Fetița-femeie-mamă îşi povesteşte copilăria, nefirească şi miraculoasă, precum şi devenirea adultă, sfâşiată de o maternitate tragică, din interiorul acestor trei matrioşti: pe măsură ce tuşele se acumulează, fetița-femeia-mama se conțin una pe alta din ce în ce mai osmotic dar într-un mod dureros, ca şi cum mărimile nu s-ar potrivi întru totul. Eliptic, aprig, scrisul Tatianei Țîbuleac dezvoltă o poetică a dislocării, de regăsit în macrostructura cărții - decupată în 168 de capitole scurte -, de savurat deopotrivă în microarticulațiile ei, în frazele cioplite invers, în topica lor răsucită, scrântită.

„*Sanie nu mi-a cumpărat, deşi i-am cerut în fiecare zi. Cât mi-am dorit şi eu o sanie! Din acelea cu burtă colorată, coarne întoarse şi tălpi de metal strălucitor. Zburau, nu mergeau, săniile acelea*." [1, p. 36]

„*Frumusețe şi lumină vedeam rar. Ziua întreagă respiram alcool, ascultam înjurături şi număram bani mărunți*." [1, p.31]

„*O broască era Raia, încă şi râioasă pe deasupra, dar de trăit, trăia ca o regină*." [1, p.29]

„*O femeie ca asta să mă fi născut, altfel eram, poate*." [1, p.38]

„*Dintre noi două, Maricica sărea cel mai sus şi era cea mai frumoasă. Era ca un nufăr Maricica mea: rece, netedă, străvezie*." [1, p 125]

Fetița-femeia-mama Lastocika e o bucată de carne vie, senzitivă, un organ de simț care tatonează lumea iar lumea, deseori, răspunde plesnind-o peste gură sau învinețindu-i fruntea cu ghionturi de pedeapsă. Este pasionant de urmărit cum matricea stilistică a scriitoarei - acea formă a conținutului [9] - subîntinde o adecvare expresivă la universul psihologic al copilei, deci la lumea de sensuri a cărții: simțurile sunt în fruntea frazei prin topica inversată, prin dizlocările sintactice, iar frazele eliptice, cioplite ca nişte aşchii, sonore ca un pumn de cioburi, ritmează o viață hăcuită, mereu la pândă, ahtiată după un gest de iubire. „*Iar întorci cuvintele pe dos*" îi reproşează Radu, profesorul de limbă română, de care copila se îndrăgosteşte neputincioasă, prizonieră a limbii ruse, şi prizonieră a propriului destin, de copilă care nu mai e copil, „nici nu fusese

vreodată". „*La syntaxe est une faculté de l'âme*", sintaxa e o facultate a sufletului, spunea Paul Valéry [10], iar în „Grădina de sticlă" topica e o artă a rezistenței: realitatea e probabil rodul unei curgeri defetiste, şi totuşi, răsucirea, răstălmăcirea ei sunt posibile. Toate încercările şi constrângerile la care este supusă Lastocika stau sub semnul unui destin aproape cinic, de rezumat printr-o aserțiune care, în frazarea Tatianei Țîbuleac, e şi o matrice stilistică: ce ți-e scris, în frunte ți-e pus. Adesea, fetița-femeie-mamă îşi încheie povestirile cu un diagnostic implacabil care revine muzical, un leitmotiv naiv şi amărui, un fel de îmbrățişare resemnată şi tandră a lumii, o capitulare mioritică şi o împăcare duioasă cu ordinea lumii: „şi aşa a rămas".

„*Am alergat după ea, am prins-o de o mână şi i-am aruncat în față. Svetofor, svetofor, svetofor, svetofor. De patru ori, ca la oraş. Учи русский, без него никуда , mi-a spus.* ***Şi aşa a rămas***." [1, p. 14, cu traducere în notă de subsol: „Învață limba rusă, fără ea te vei prăpădi." sublinierea noastră]

Felul în care scriitoarea croşetează frazele, inversând programatic topica, e stilistic o formă de rezistență la curgerea prestabilită şi un mod de conjurare a destinului. Oricât de tăioasă şi dură, reordonată sintactic, ordinea lumii are parte de o absolvire, iar izbăvirea e una estetică. Subtilă profesiune de credință, o luciditate crepusculară încape între sărăturile de fraze şi în puzderia de virgule care mărunțesc textul, aliniind ciob după ciob în destinul personajului, lipindu-le altfel: frumusețea nu e niciodată lină, frumusețea e în greşeală, sublimul se naşte dintr-un contrast intens, precum lumina pe un perete murdar, desfăcută în curcubeu când trece printr-un ciob de sticlă.

În scrisul Tatianei Țîbuleac, poezia se cuibăreşte în interiorul prozei, ca cea din urmă şi cea mai adevărată matrioşcă, o inimă de neextirpat. Cu scriitura sa violent poetică, noul roman al Tatianei Țîbuleac este o declarație de iubire pentru limba română.

Referințe bibliografice

1. Tatiana Țîbuleac, *Grădina de sticlă*. Chişinău: Cartier, 2018.
2. Dumitru Irimia, *Strictura stilistică a limbii române contemporane*. Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986.
3. Roman Jakobson, *Poétique et linguistique*. Paris : Minuit, 1963.
4. Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistiqe générale*. Paris: Payot Classiques, 2016.
5. Maria Carpov, *Introducere la semiologia literaturii*. Bucureşti: Univers, 1978.
6. Maria Carpov, *Captarea sensurilor*. Bucureşti: Eminescu, 1987.
7. Eugen Coşeriu, *Lecții de lingvistică generală*, trad. din spaniolă de Eugenia Bogoja. Chişinău: Arc, 2000.
8. Tatiana Țîbuleac, *Vara în care mama a avut ochii verzi*. Chişinău: Cartier, 2016.

9. Louis Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii*, 1943 (trad. engl. 1953), trad. rom. de Teodora Popa-Tomescu, reprod. din culegerea *Antologie de texte de lingvistică structurală*, 1997.
10. Paul Valéry, *Choses tues*. Collection blanche en 1941 (in *Tel quel, I*) Paris : Gallimard, 2015.
11. A. J. Greimas, *Du sens I. Essais sémiotiques*. Paris : Seuil, 2012.
12. Hans Robert Jauss, *Experienţă estetică şi hermeneutică literară.* Bucureşti : Univers, 1983.